

MONIKANSALLISET LIIKEYRITYKSET SUOMESSA — MONITIETEINEN HAASTE POLITIIKAN TUTKIJOILLE *

Jarmo E. J. Laine

1. Monikansallisten liikeyritysten suhteellinen osuus ja merkitys Suomen talouselämässä

Kansainvälisesti katsoen monikansallisten yritysten osuus Suomen talouselämässä on vaatimatonta. Mikäli kriteerinä pidetään lukumäärää, voidaan todeta, että Suomessa on n. 700 yritystä, joissa on mukana ulkomaista omistusta.¹ Tämä edustaa runsasta kahta prosenttia kaikista Suomessa toimivista osakeyhtiöistä (asunto-osakeyhtiöt pois lukien). Jos rajoitetaan tarkastelu monikansallisiin yrityksiin, nähdään, että niiden palveluksessa oli vuoden 1969 lopussa n. 20 000 henkilöä, mikä muodostaa yhden prosentin Suomen koko työvoimasta.² Liikevaihdoltaan ulkomaiset yritykset — joista kaikki eivät ole monikansallisia suuryrityksiä — omaavat hieman edellä esitettyä suuremman merkityksen: OECD:n selvityksen mukaan esimerkiksi Suomen teollisuudessa ulkomaalaisten yritysten (enemmän kuin 15 % ulkomaisessa omistuksessa) osuus on 7 % yhteenlasketusta liikevaihdosta. Vertailukelpoisista teollistuneista maista vain Japanissa tämä osuus on pienempi.³

Huolimatta erilaisin määrällisin perustein mitatun suhteellisen osuuden vähäisyydestä Suomen talouselämässä, on tärkeää olla selvillä ulkomaisten suuryritysten potentiaalisesta ja eksplisiittisestä merkityksestä ja toiminnasta. Tämän perusteluksi riittänee yksi empiirinen havaintoesimerkki: vuonna 1973 Suomen valtionbudjetin loppusumma oli n. 22 miljardia markkaa, mikä on noin kuudesosa maailmalaaajuisesti operoivan General Motorsin liikevaihdosta samana vuonna.

1.1. Monikansallisten liikeyritysten jakautuminen eri elinkeinoelämän sektoreille

Suomessa toimivista monikansallisista yhtiöistä suurin osa toimii kaupan piirissä:⁴

Työllistäjinä tuotannon piirissä toimivat yritykset ovat ymmärrettävästi muita merkittävämpiä: 59 % monikansallisten yritysten palveluksessa olevista työskentelee tuotantoa harjoittavissa yrityksissä, suurin osa (43 %) metalli- ja koneteollisuudessa.⁵ Metalliteollisuuden ohella huomattavimmat monikansalliset työnantajat ovat mineraali- öljy- ja asfalttiyhtiöt sekä

* Kirjoituksen perustana on Conference on the Atlantic Community:ssä (15.—23. 2. 1975, Washington D.C.) esittämäni paperi aiheeltaan ja substanssiltaan laajennettuna.

Taulukko 1. Monikansallisten yritysten lukumäärä sekä työntekijöiden lukumäärä yritysten toimintasektorin mukaan Suomessa vuonna 1969.

<i>Toimiala</i>	<i>lukum.</i>	<i>%</i>	<i>henkilökunta</i>	<i>%</i>
Tuotanto	43	34	12 145	59
Myynti	73	58	7 881	38
Palvelukset	10	8	515	3
Yht.	126	100	20 541	100

elektroniikan ja kemianteollisuuden alalla myyntiä harjoittavat yritykset.⁶ Näiden kolmen alan yritysten palveluksessa on noin 73 % kaikista monikansallisten myyntiä ja palveluksia harjoittavien yritysten työntekijöistä Suomessa. Luonnollisesti henkilökunnan lukumäärä(kään) ei ole yksiselitteinen yrityksen koon mittari, joskin se omalla tavallaan implikoi yrityksen kansantaloudellista merkitystä.

Monikansalliset yritykset ovat siis Suomessakin keskittyneet tietyille aloille, joille on ominaista muun muassa korkea teknologisen know-how'n taso sekä se, että myytävät tuotteet ovat useimmiten lopputuotteita tai joka tapauksessa mahdollisimman lähellä jalostusketjun loppupäätä.

1.2. Monikansallisten liikeyritysten jakautuminen kansallisuuden mukaan

Suomeen sijoittuneista (etabloituneista) monikansallisista yrityksistä valtaosa on joko yhdysvaltalaisia (30 %) tai ruotsalaisia (28 %). Muita merkittäviä emäkaita ovat Iso Britannia, Saksan Liittotasavalta ja Hollanti, joskin niiden suhteellinen osuus on selvästi yhdysvaltaisten ja ruotsalaisten osuutta pienempi.⁷

Ilmeisenä 'objektiivisena' syynä ruotsalaisten yritysten suureen määrään — noin puolet kaikista ulkomaisista yrityksistä Suomessa — voidaan nähdä maantieteellinen läheisyys seurausilmiöineen: hyvät yhteydet emoyhtiöön, Pohjoismaiden väliset erityissuhteet, historialliset ja kulttuuritekijät ('subjektiivisista' syistä jäljempänä). On myös huomattava, että kaikki ruotsalaiset yritykset eivät välttämättä ole ruotsalaisten omistuksessa ja että 'puhtaasti' ruotsalaiset yritykset perustavat toimintansa monasti muualta — lähinnä Yhdysvalloista — tuotuun teknologiaan. Ruotsalaisten yhtiöiden laajaan etablointiin Suomessa vaikuttaa luonnollisesti myös työvoiman suhteellinen halpuus ja saataavuus täällä; useat ruotsalaisyrityksethän toimivat nimenomaan matalapalkka-aloilla. Huomiotta ei myöskään voi jättää sitä seikkaa, että EFTAn puitteissa tapahtunut tullien poistaminen on edistänyt ruotsalaisen yritystoiminnan siir-

tymistä Suomeen erityisesti niiden yritysten osalta, jotka vievät Suomessa tuottamiaan hyödykkeitä takaisin Ruotsiin tai muihin EFTA-maihin. Ruotsin ja Suomen tapauksessa tullien poistaminen on vaikuttanut ensisijaisesti alihankintateollisuuden vahvistumiseen — esimerkkinä Volvon tänä vuonna voimakkaasti laajentama alihankintatoiminta Suomessa.

Yhdysvaltalaisten yritysten osuus on selitettävissä toisilla tekijöillä: pääsyyinä lienee yhdysvaltalaisten suuryritysten taloudellisen, teknologisen, organisatorisen ja henkisen kapasiteetin ylivoimaisuus kilpailijoihin verrattuna — ne ovat sitäpaitsi hyvin valikoituneita, eräänlaista liikeyritysten kansainvälistä eliittiä. Mikäli tällaiset yritykset katsovat tarkoituksenmukaiseksi eli pitkällä tähtäimellä taloudellisesti kannattavaksi tytäryhtiön tai haarakonttorin perustamisen Suomeen, niiden lähtötilanne ja menestymisedellytykset ovat usein huomattavasti paremmat kuin esimerkiksi pääomaköyhän kotimaisen yrittäjän.

1.3. Suurimmat Suomessa toimivat ulkomaiset yritykset

Maailman kymmenestä liikevaihdon perusteella suurimmasta liikeyrityksestä (pankit poislukien) kahdeksan on yhdysvaltalaisia. Vuonna 1973 maailman suurimmat yritykset olivat: 1. General Motors, 2. Exxon, 3. Ford Motors, 4. Royal Dutch/Shell Group, 5. Chrysler, 6. General Electric, 7. Texaco, 8. Mobil Oil, 9. International Business Machines, 10. Unilever.⁸

Suomen 200 suurimmasta yrityksestä noin joka kymmenes on ulkomainen. Taulukossa mainittujen lisäksi nämä ovat suuruusjärjestyksessä: Siemens, Koverhar, LM Ericsson, IBM, Electrolux-yhtiöt, Suomen General Motors, Paa-

Taulukko 2. Liikevaihdoltaan suurimmat ulkomaiset yritykset Suomessa vuonna 1974, liikevaihdon suuruus, henkilökunnan määrä sekä alkuperämaa.⁹

Yhtiö	liikevaihto milj. mk	henkilökunta	alkuperämaa
Oy Shell Ab	1 144.0	948	Englanti/Hollanti
Oy Esso Ab	994.4	806	Yhdysvallat
Oy Teboil Ab	655.5	570	Neuvostoliitto
Oy Scan-Auto Ab	565.9	1 387	Ruotsi
Suomen Petrooli Oy	457.2	141	Neuvostoliitto
Oy Suomen BP Ab	420.5	224	Englanti
Oy Volvo-Auto Ab	361.3	462	Ruotsi
Oy Ford Ab	323.3	300	Yhdysvallat
Oy Saab-Valmet Ab	296.4	1 188	Ruotsi
Philips-Yhtymä	277.5	1 234	Hollanti

sivaara-Yhtymä (Unilever), Suomen Bayer, Konela, Hoechst Fennica, Finnish Chemicals (mm. ICI) ja Aga.

Lähinnä kärkeä oleva Shell on Suomen 15. suurin yritys. Suurin liike-yritys Suomessa vuonna 1974 oli kaupan keskusliike Kesko Oy, jonka liikevaihto oli 4 490.4 milj. markkaa ja jonka palveluksessa oli 5 529 työntekijää.

Taulukon 2 tiedot täsmentävät suurimpien yritysten osalta edellä esitettyjä toimialaperustaisia jakautumia. Shell, Esso, Teboil, Suomen Petrooli ja Suomen BP ovat öljytuotteiden maahantuonti- ja myyntiyhtiöitä. Esimerkiksi Essolla on lisäksi tytäryhtiö, Esso Chemicals, joka harjoittaa teollisuuskemikaalien myyntiä.¹⁰ Todettakoon tässä yhteydessä, että Gulf Oil (maailman 13. suurin likeyritys vuonna 1973) luopui vuonna 1973 huoltoasemaverkostostaan Suomessa ja myi osakekantansa ns. Neste-ryhmälle, jossa keskeinen asema on valtiojohtoisella Neste Oy:llä. Neuvostoliittolaiset Teboil ja Suomen Petrooli (sekä Konela) poikkeavat luonteeltaan muista nyt käsittelyn kohteina olevista yrityksistä sikäli, ettei niitä voida rinnastaa monikansallisiin yhtiöihin. Joka tapauksessa niidenkin omistuksesta suurin osa on muilla kuin Suomen kansalaisilla.

Scan-Auto, Volvo-Auto, Ford, Saab-Valmet, Suomen General Motors ja Konela ovat maamme suurimpia moottoriajoneuvojen ja niiden varaosien tuonti- ja myyntiyhtiöitä. Autojen valmistusta ja kokoonpanoa maassa harjoittaa mainituista yrityksistä vain Saab-Valmet.

Philips-Yhtymä, Siemens ja LM Ericsson ovat elektroniikka-alalla toimivia maahantuontia, myyntiä ja kokoonpanoa harjoittavia yhtiöitä. Mainitut yhtiöt ovat viime vuosina pyrkineet myös vientimarkkinoille lähinnä viihde-elektroniikan alalla. Kaikista nyt käsiteltävistä yrityksistä selvästi suurimmat viejät ovat Saab-Valmet, Esso ja Philips (117, 115 ja 72 milj. markkaa vuonna 1974).¹¹

International Business Machines on IBM-tietokoneiden ja konttorikoneiden vuokraus- ja myyntiyhtiö, toimintaa hallitsee tietokoneiden vuokraus. IBM:n osuus Suomen tietokonemarkkinoista vuonna 1971 oli 62 %.¹²

Paasivaara-Yhtymä on Unilever-yhtiön suurin suomalainen tytäryhtiö. Unilever on englantilaishollantilainen kulutustavarateollisuuden suuryritys, jonka suomalaisilla tytäryrityksillä on huomattava asema maamme teknokemian kulutustavaroiden (mm. pesu- ja puhdistusaineet) markkinoilla. Paasivaara-Yhtymä harjoittaa muun muassa kasvisöljyjen jalostusta elintarvikkeiksi. Tarkasteltavan parinkymmenen yrityksen luettelon loppupäässä on useita lääke- ja muun kemian teollisuuden alalla kauppa tai tuotantoa harjoittavaa yritystä, joiden markkinaosuus eräiden erikoistuotteiden osalta voi olla huomattavankin suuri.

Toimialarakenteeltaan suurimmat ulkomaiset yritykset ovat jaettavissa karkeasti kolmeen ryhmään: öljytuotteilla kauppa käyvät, eri tyyppisten kulutustavaroiden tuontia, myyntiä ja osin tuotantoa harjoittavat sekä pitkälle

jalostettujen teknokemian tuotteiden tuontia, myyntiä ja osin tuotantoa harjoittavat liikeyritykset. Näiden kolmen ryhmän ulkopuolelle jäävät metalliteollisuuden yritys Koverhar sekä IBM kuten myös LM Ericsson.

1.4. Monikansallisten yritysten suhteellisesta merkityksestä

Liikevaihdon suuruuden suoraviivainen vertailu ei luonnollisestikaan kerro koko totuutta yrityksen — kansallisen tai monikansallisen — merkityksestä tietyn valtion talouselämässä. Olennaista on myös tietää, kuinka suurta markkinaosuutta yritys hallitsee sekä kuinka korvaamaton yritys on paitsi omalla alallaan myös koko maan talouselämän kannalta.

Tarkastelluista paristakymmenestä ulkomaisesta yrityksestä ei useimmilla ole kiistatonta johtoasemaa, monopolista puhumattakaan, omalla toimialallaan. Myöskin on ilmeistä, että useimmat näiden yritysten välittämät tai valmistamat tuotteet eivät ole korvaamattomia Suomen kansantaloudelle, pikemminkin kilpailijat olisivat oletettavasti vain tyytyväisiä, jos yksi yrittäjä luopuisi leikistä. Toisaalta tässä yhteydessä ei ole syytä unohtaa esimerkiksi myyntiä harjoittavien yritysten välillistä ja vaikeasti arvioitavissa olevaa työllistävää vaikutusta.

Moottoriajoneuvojen tuonnin ja myynnin osalta voidaan todeta Suomen automarkkinoiden tavaton merkkikirjavyys, jonka ilmentymänä on se, että suurimmatkin myyntiyhtiöt hallitsevat vain noin kymmentä prosenttia maan henkilöautomarkkinoista. Kuorma-autojen ja traktorien osalta on todettavissa suurempaa keskittymistä.

Poltto- ja voiteluaineala on monessa suhteessa 'avainala', viime aikoina ovat useimmat maailman valtiot saaneet kokea tämän hyvin kouriintuntuvasti. Jos tarkastellaan yksittäisten öljy-yhtiöiden roolia Suomen energiapolitiikkaan mahdollisesti vaikuttavana tekijänä, voidaan ensinnäkin todeta niiden markkinaosuuksien suhteellinen vähäisyys. Esimerkiksi öljytuotteiden myyjinä Teboil, Shell, Esso ja BP vastasivat vuonna 1974 selvästi alle viidenneksen (19—8 %) markkinaosuudesta kukin. Huoltoasemien omistuksen osalta tilanne on samantapainen.¹³ Kun tähän lisätään valtiojohtoisen Nesteen hallitseva asema nestemäisten polttoaineiden maahantuonnissa ja jalostuksessa (Pohjoismaiden suurin öljynjalostaja) sekä tosiasia, että Suomen poltto- ja voiteluaineista noin kaksi kolmasosaa tuodaan Neuvostoliitosta, voidaan sanoa yhden myyntiyhtiön potentiaalisenkin vaikutuksen maan talouselämälle jäävän vähäiseksi. Kolikon toiselta puolelta voidaan palauttaa mieliin vaikeudet, joita kotimaisen öljynjalostusteollisuuden perustaminen kohtasi maassamme 1950-luvulla ainakin välillisesti ulkomaisten öljy-yhtiöiden aiheuttamana.

Oman tarkastelunsa ansaitsee monestakin syystä IBM. Ominaispiirteiltään se vastaa käsitystä tyypillisestä monikansallisesta yrityksestä: Se on yhdysvaltalainen suuryritys, jonka tuotteet edustavat erittäin korkeaa teknologian

tasoa; se hallitsee useissa maissa pääosaa alansa markkinoista; emoyhtiön ja tytäryhtiöiden välinen suhde on kiinteä; lisäksi IBM tuottaa poikkeuksellisen paljon voittoa.¹⁴ Ja lopuksi, IBM toimii siihen tukeutuvien yritysten ja valtioiden kannalta avainsektorilla. Nykyaikainen liikeyritys ei ylipäätään voisi toimia ilman automaattista tietojenkäsittelyä; samoin julkisen vallan toiminnot ovat yhä riippuvaisempia suurten tietomäärien nopeasta käsittelystä.

Suomessa IBM hallitsee noin 3/5 tietokonemarkkinoista. Suomen omavaraisuus tietokoneiden osalta on käytännössä olematon — kuten useimpien muidenkin maailman valtioiden. Maassa toimivien kolmen kotimaisen yrityksen tuotanto käsittää pientietokoneita, joiden käyttö on mahdollista vain tiettyihin rajoittuneisiin tehtäviin (tuotantoprosessin ohjaus, pankkien tili-kirjanpito, liikennevalojärjestelmät jne.).

IBM:n asema herättää tietysti monia kysymyksiä sen ja senkaltaisten yritysten taloudellisesta ja poliittisesta vaikutusvallasta ja halusta käyttää tätä valtaa. Tällaisia pohdiskeluja vaikeuttaa se, että näin ilmeinen riippuvuus ulkomaisesta, monikansallisesta, ei-valtiollisesta valtatekijästä on historiallisesti suhteellisen uusi ilmiö — ongelma syntyi monikansallisten liikeyritysten syntyessä. Ennakkokokemukset näiden yritysten toiminnasta taloudellisten tai poliittisten kriisien aikana ovat vähäisiä. Monet piirteet eräiden suuryritysten suhtautumisessa kolmannen maailman valtioihin eivät lupaa pelkästään hyvää.¹⁵ Ongelma ei myöskään koske vain kehitysmaita, joissa suuryritysten toiminta osittain näiden maiden yksinkertaisemman taloudellisen rakenteen ja suurempien poliittisten heilahtelujen vuoksi tulee helpommin näkyväksi ja julkiseksi. Viitattakoon kehittyneempien maiden osalta esimerkkinä yhdysvaltalaisen öljyalan suuryhtiöiden suorittamiin rahalahjoituksiin Italian puolueille.¹⁶

2. Tekijöitä, jotka vaikuttavat ulkomaisten liikeyritysten sijoittumiseen Suomeen

2.1. Lainsäädäntö

Suomessa, kuten muissakin maissa, ulkomaisten yritysten toimintaa säätelevällä lainsäädännöllä pyritään turvaamaan kotimaisten yritysten kilpailumahdollisuudet sekä suojaamaan maan elinkeinoelämää kokonaisuudessaan liian suurelta ulkomaiselta vaikutusvallalta. Maamme voimassaoleva lainsäädäntö on hajanaista sekä monilta osin melko vanhaa, eikä näinollen vastaa täysin kansallisissa ja kansainvälisissä puitteissa tapahtuneita taloudellisen vuorovaikutuksen muutoksia. Lukuisia uudistuksia on kuitenkin vireillä; uudistusten eräänä piirteenä on pyrkimys mahdollisimman yhdenmukaiseen lainsäädäntöön eri Pohjoismaissa.¹⁷ Muuttuneet olosuhteet, Euroopan integ-

raatiokehitys, vaikeudet energiahuollon turvaamisessa, maksutaseongelmat jne. aiheuttavat sen, että pienet valtiot kokevat entistäkin tärkeämmäksi omien markkinoiden suojaamisen kontrolloimattomilta ulkomaisilta vaikutuksilta. Samalla luonnollisesti osallistutaan lisääntyvään kansainväliseen yhteistyöhön ja kanssakäymiseen, mikä puolestaan helposti heikentää kansallista ja omaehtoista päätöksentekopotentiaalia.¹⁸

Suomessa elinkeinon harjoittamista säätelevä laki¹⁹ velvoittaa ulkomaalaisen, joka haluaa harjoittaa maassa kauppa- tai tehdasliikettä, anomaan siihen lupaa lääninhallitukselta. Anomukseen on mm. liitettävä vakuus valtiolle ja kunnalle kolmena vuonna menevistä veroista ja julkisista maksuista. Samat määräykset koskevat ulkomaan kansalaista, joka haluaa perustaa maahan haaraosaston yritykselleen. Lisäksi mainitussa laissa luetellaan useita niin sanottuja ohjesääntöisiä elinkeinoja, joiden suhteen on erityisrajoituksia ulkomaalaisille. Elinkeinoista, joita ulkomaalainen ei Suomessa saa harjoittaa merkittävimpiä lienevät puunjalostusteollisuus, puutavarakauppa, kaivostoiminta, pankki- ja vakuutustoiminta (jälkimmäinen eräin poikkeuksin), sähköenergian tuotanto (atomi- ja vesivoima), ilma- ja laivaliikenne eräin varauksin; lisäksi radio- ja TV-lähetystoiminta, posti-, lennätin- ja kaukopuhelinliikenne, rautatieliikenne sekä väkijuomien valmistus ja myynti ovat käytännössä valtion yksinoikeutena. Ruotsissa vastaavat säädökset ovat paljolti samansisältöisiä.

Tärkeimmän yhtiömuodon, osakeyhtiön, osalta on voimassa eräitä ulkomaalaisia koskevia erityismääräyksiä.²⁰ Osakeyhtiön voi perustaa vähintään kolme henkilöä tai yhteisöä — kansallisuudesta ei ole tässä yhteydessä erikseen mainintaa. Osakeyhtiön toimitusjohtajan tulee olla maassa asuva Suomen kansalainen ja osakeyhtiön hallituksen jäsenistä vähintään 2/3 on oltava maassa asuvia Suomen kansalaisia. Käytännössä ulkomaalainen henkilö saa myös luvan toimia toimitusjohtajana anottuaan sitä valtioneuvostolta, jolta ulkomaalaisen on myös annettava oikeutta kuulua osakeyhtiön hallitukseen.

On myös olemassa oma erityinen lakinsa ulkomaalaisten oikeudesta omistaa kiinteää omaisuutta ja osakkeita.²¹ Ulkomaalainen henkilö tai yhteisö ei lain mukaan voi hankkia omakseen tai vuokrata kahta vuotta pidemmäksi ajaksi kiinteää omaisuutta ilman valtioneuvoston antamaa lupaa. Tämä määräys koskee myös suomalaisia yhtiöitä — niin sanotut vaaralliset yhtiöt — joiden osakekannasta voi ulkomaalainen omistaa enemmän kuin 1/5. Jos ulkomaalainen aikoo hankkia enemmistön jonkin suomalaisen yhtiön osakekannasta, edellyttää se yhtiöjärjestyksen muutosta, vahvistusta kauppa- ja teollisuusministeriöltä sekä muutosta kaupparekisteriin. Voimassa on myös laki, jolla pyritään estämään suomalaisen henkilön toiminta ulkomaalaisen henkilön tai yhteisön välikätenä, siis esimerkiksi näennäisenä osakkeenomistajana.²² Nyt mainittujen säästösten lisäksi on luonnollisesti olemassa erityismääräyksiä lukuisten yksittäisten liiketoimintamuotojen suhteen (mm. apteekit, ampumasekauppa jne.).

Pääomien siirtoa maahan ja maasta valvoo valtiovalta, lähinnä Suomen Pankki, jonka vallassa on antaa tai olla antamatta lupa varojen maahan tuontiin ja repatriointiin. Käytännössä Suomen Pankki on pyrkinyt toimimaan mahdollisimman vapaamielisesti *in casu* pitäen kuitenkin tavoitteenaan maan maksukyvyyn säilyttämistä.

Kuten edellämainituista keskeisistä nimenomaisesti ulkomaalaisia koskevista laeista ilmenee, on valtiovalta Suomessa perinteisesti pyrkinyt säätelemään ulkomaista omistusta maassa toimivissa liikeyrityksissä. Epäilemättä integraatiokehitys ja kiristynvä kilpailu johtavat yhä täsmällisempien ja kattavampien säädösten luomiseen.²³ Eräänä osoituksena viranomaisten tarpeesta saada tietoa Suomeen asettuneista ulkomaisista yrityksistä on erityisen ulkomaisten investointien neuvottelukunnan perustaminen vuonna 1967 kauppa- ja teollisuusministeriöön. Neuvottelukunnan perustamisen eräänä keskeisenä motiivina oli suorien ulkomaisten sijoitusten lisäämistarve; näin pyrittiin turvaamaan maataloudesta vuosittain vapautuvan noin 30 000 henkilön työllisyys. Alussa neuvottelukunta toimi eräänlaisena tietopankkina ja konsulttina ulkomaisille etablointia suunnitteleville yrityksille. Erityisesti vuoden 1972 joulukuussa annetun neuvottelukuntaa koskevan asetuksen voimaantulon jälkeen ovat sen tehtävät ja toimintamuodot laajentuneet ja täsmentyneet. Neuvottelukunta antaa muun muassa lausuntoja viranomaisille erilaisissa ulkomaisissa yrityksissä koskevissa lupa-asioissa sekä seuraa ulkomaalaisten harjoittaman liiketoiminnan kehitystä maassamme.

Valtiovalln edellytyksiä harjoittaa itsenäistä politiikkaa esimerkiksi ulkomaisiin yrityksiin kohdistuvan rajoittavan lainsäädännön muodossa kaventavat jossain määrin erilaiset kansainväliset sopimukset. Vaikka Suomen EEC-vapaakauppasopimus suoranaisesti koskee vain tulleja eikä se näin ollen muuta säännöksiä yrityksen perustamisesta tai pääoman siirrosta, sopimuksen välillinen vaikutus vaikkapa harkittaessa tuonnin ja kilpailun rajoittamistoimia käy ilmeiseksi. EEC:n jäsenvaltiot ovat muunmuassa sitoutuneet poistamaan esteet yhteisön sisällä tapahtuvilta pääoman siirroilta, mikä ei aseta esimerkiksi EEC:n alueella toimivia yhdysvaltalaisia yrityksiä muita huonompaan asemaan — pikemminkin nämä saattavat monasti vain hyötyä EEC:n yleisestä pyrkimyksestä helpottaa yritysten ja pääoman liikkuvuutta talousyhteisön sisällä.²⁴

Esimerkkinä ulkomaisia yrityksiä ja sijoituksia koskevasta lainsäädännöstä muissa Euroopan maissa mainittakoon Sveitsi, jonka lait mahdollistavat suurtenkin pääomien siirron maahan ja maasta; näin luodaan edellytykset kansainvälisten pankkien toiminnalle. Euroopan sosialistisilla mailla on luonnollisesti omat muista poikkeavat säädöksensä ja käytäntönsä: Jugoslavia on vuodesta 1967 lähtien pyrkinyt aikaansaamaan *joint venture* -tyyppistä yhteistyötä kansallisten ja ulkomaisten yritysten kesken.²⁵

2.2. Muut liikeyritysten sijoittumiseen vaikuttavat tekijät

Ymmärrettävästi lainsäädäntö ei ole ainoa, eikä aina ensisijainenkaan tekijä yritysten harkitessa sijoittumistaan toiseen maahan. Ei-lainsäädännölliset tekijät voidaan karkeasti jakaa sijoittumista edistäviin ja sitä jarruttaviin tekijöihin.

Suomessa on tutkittu monikansallisten liikeyritysten maahansijoittumisen eli etabloinnin motiiveja.²⁶ Tutkimuksen mukaan monikansallisten yritysten tärkeimmät perusteet Suomeen sijoittumiselle olivat: 1. vientimarkkina-alueen säilyttäminen tai kehittäminen, 2. ulkoinen tullimuuri, 3. kulkuyhteydet Suomeen ja Suomesta, 4. työvoiman saatavuus Suomessa. Luonnollisesti motiivit vaihtelevat yritysten toimintasektorin mukaan. Monikansalliset myyntiä harjoittavat yritykset painottavat voimakkaasti markkinointinäkökohtia, omien tuotteiden markkinaosuuden lisäämistä ja säilyttämistä; monikansalliset tuotantoa harjoittavat yritykset mainitsevat usein tämän lisäksi erilaiset tuonnin esteet ja rajoitukset. Vertailun vuoksi mainittakoon, että ruotsalaisilla yrityksillä kaksi päämotiivia olivat työvoiman saatavuus ja palkkataso.

Myyntiyhtiöiden, erityisesti monikansallisten, sijoittumista Suomeen jarruttavat niiden oman ilmoituksen mukaan verotusolot, pienet markkinat ja kova kilpailu. Myös tuotantoa harjoittavat yritykset pitävät verotusolojamme kielteisesti vaikuttavana tekijänä. Usein mainitaan myös valuuttamääräykset, pääomien vähäisyys sekä erilaiset poliittiset epävarmuustekijät (lakot, inflaatio, kansallistamisriski jne.).

Tämän tapaisten seikkojen selvittäminen on melko vaikeaa sen jälkeen kun yritys, ehkä kymmeniä vuosia sitten, on jo aloittanut toimintansa maassa ja kyselyn tuloksiin on siten suhtauduttava tietyin varauksin. Ongelma on ilmeinen kartoitettaessa tekijöitä, jotka jarruttavat yritysten sijoittumista maahan. Voidaan myös esittää perusteltuja epäilyjä kyselytutkimuksen soveltuvuudesta ylipäätään tällaiseen motiivikartoitukseen; joka tapauksessa tulokset ylittänevät arvolla pelkkään intuition ja päättelyyn pohjautuvan analyysin.

Nyt käsiteltävää aihepiiriä voidaan tarkastella myös valtion kannalta arvioimalla, mitkä ei-lainsäädännölliset valtiovallan toimenpiteet edistävät tai jarruttavat ulkomaisten yritysten perustamista tiettyyn maahan. Monet kehitysmaat suhtautuvat korostetun myönteisesti ulkomaisiin yrityksiin (esim. Brasilia). Teollistuneiden maiden myönteinen suhtautuminen perustuu usein tarpeeseen saada teollisuutta ja muita yrityksiä vähemmän kehittyneisiin osiin maata. Tästä on myös Suomessa havaittavissa esimerkkejä: monet kehitysaluekunnat tarjoavat yrittäjille huomattavia etuja; ulkomaiset tulijat ovat yleensä ruotsalaisia. Eri maissa saadut kokemukset osoittanevat kiistatta, ettei ulkomaisten yritysten hankkiminen maahan vähennä alueellista taloudellista eriarvoisuutta vaan pikemminkin lisää sitä toiminnan keskittyessä jo olemassa oleviin keskuksiin.

Valtiovallan kielteinen suhtautuminen ulkomaisiin yrityksiin ilmenee useimmiten lakeina ja muina rajoituksina. Voidaan myös laiminlyödä ulkomaisten yritysten informointi tai harjoittaa niitä kohtaan muunlaista 'passiivista vastarintaa'. Ilmeisesti suomalaiset viranomaiset nykyään harvoin turvautuvat tämäntapaiseen toimintaan — pääpaino on traditionaalisissa lainsäädännöllisissä rajoituksissa, vero- ja valuuttapolitiikassa jne.

Yhä kasvavaa merkitystä on saamassa ammattiyhdistysliikkeen suhtautuminen ulkomaisiin ja erityisesti monikansallisiin yrityksiin. Esimerkiksi Pohjoismaiden ammatillinen yhteistyöjärjestö (PAY) on osoittanut asiaa kohtaan kiinnostusta tekemällä aloitteita Pohjoismaiden Neuvostolle. Tämä keskeinen ja laaja ongelmakenttä kaipaasi kuitenkin kokonaan oman selvityksensä.²⁷

3. Yhteenvedoa ja johtopäätöksiä

Ensinnäkin voidaan todeta, että kokonaisuutena asiaa tarkasteltaessa monikansallisten liikeyritysten osuus Suomen talouselämässä on suhteellisen vähäinen. Suurimmat yritykset ovat keskittyneet tietyille toimialoille, mutta eivät muun muassa kovan kilpailun vuoksi ole useimmiten saavuttaneet hallitsevaa asemaa markkinoilla — eräin poikkeuksin. Historiallisesti katsoen ulkomaisten yritysten rooli on Suomessa ollut suurempikin: kaupan ja teollisuuden johtavat nimet 1800-luvulla olivat monasti englantilaisia, ruotsalaisia ja saksalaisia — Yhdysvallat oli silloin kaukainen maa.

Toiseksi, lainsäädäntö antaa poliittisille päätöksentekijöille, ensi sijassa valtioneuvostolle ja Suomen Pankille, melkoisesti mahdollisuuksia toteuttaa kulloistenkin olosuhteiden vaatimaa politiikkaa ulkomaisia yrityksiä kohtaan. Useimmiten lainsäädäntö ei sinällään rajoita ulkomaisten yritysten toimintaa, viimekädessä säädösten merkitys riippuu niiden soveltajista — siis viranomaisista. Perinteinen Pohjoismaiden välinen yhteistyö lainsäädännön harmonisoinniseksi antaa ainakin potentiaalista syvyyttä harjoitettavalle politiikalle lähinnä Norjan, Ruotsin ja Suomen osalta. Lisäksi monet ei-lainsäädännölliset tekijät tuntuvat jossain määrin rajoittavan suuryritysten Suomeen sijoittumista.

Mikä on sitten monikansallisten yritysten taloudellinen ja poliittinen merkitys Suomessa? Suomen kansantalouden kannalta ehdottomasti tärkeimmillä tuotannonaloilla puunjalostus- ja metalliteollisuudessa ei ole mainittavia ulkomaisia yrityksiä. Samoin öljytuotteiden jalostus ja sähköenergian tuotanto ovat kotimaisissa käsissä. Ulkomaisten yritysten rooli korkeatasoisen teknologian tarjoajina on keskeinen, työllisyysvaikutukset ja pääomien tuonti ovat selvästi vähempimerkityksisiä. Pikemminkin lienee jälkimmäisen osalta syytä korostaa ulkomaisten yritysten kielteisiä vaikutuksia kotimaisiin pääomamarkkinoihin. Monikansallisilla yrityksillä on myös taipumusta suhtautua varauk-

sella työvoiman järjestäytymispyrkimyksiin. Teknologian tarjoamiseen (myyntiin) liittyy parikin korostamisen arvoista näkökohtaa: ilmeisenä seurauksena on pidemmällä aikavälillä kotimaisen teknologian kehittämistoiminnan osittainen tyrehtyminen sellaisillakin aloilla, joilla muuten olisi edellytyksiä omavaraisuuteen. Toinen näkökohta liittyy kotimaisessa omistuksessa olevan tuotantotoiminnan teknologiseen riippuvuuteen: esimerkiksi suomalaisen metalliteollisuuden omavaraisuusaika teollisuuselektroniikan osalta on 2—12 kuukautta²⁸. Tämä osaltaan korostaa nyt käsiteltävän problematiikan monisäikeisyyttä, minkä tulisi heijastua myös alalla tehtävässä tutkimuksessa.

Ulkomaisten ja monikansallisten yritysten taloudellinen merkitys saattaisi vielä olla mitattavissakin, sensijaan niiden poliittisen ja muun työläästi kvantifioitavissa olevan merkityksen selvittäminen on epäilemättä vaikeampi mutta tuskin vähemmän tärkeä tehtävä. Esimerkiksi monissa eri maissa toimivien yritysten vaikutus kulttuurin tasolla on ilmeinen. Vaikka niinsanotun tajuntateollisuuden alalla toimivat yritykset eivät edellä tarkastellusta näkökulmasta (liikevaihto) näytäkään suurilta, niiden suora ja välillinen vaikutus yksittäisiin ihmisiin, heidän maailmankuvaansa ja tätä kautta koko kulttuuriin on ilmeinen ja merkittävämpikin kuin esimerkiksi suuren liikevaihdon omaavan autonmyyntiyrityksen. Havaintoesimerkkejä ulkomaisten, useimmiten monikansallisten, yritysten toiminnasta maassamme kulttuuriin vaikuttavilla aloilla on helppo löytää: elokuvateollisuus, aikakauslehdet ja lukemistot, mainonta, viihdemusiikki jne. — kaikki sopeutettuina muun muassa eri ikäryhmille.

4. Monikansalliset liikeyritykset ja politiikan tutkimus

Edellä on pakostakin esitetty vain viitteitä niistä haasteista, joihin nykyisten ja tulevien poliittisten päätöksentekijöiden eri puolilla maailmaa on pystyttävä vastaamaan.²⁹ Mitä sitten valtio-oppineilla on sanottavanaan tähän haasteeseen?

Ehkä monen politologina itseään pitävän mielessä on käväissyt ajatus 'mitäs tämä oikeastaan minulle kuuluu?' tai sitten 'no, tämä kait on niitä kansantaloustieteilijöiden/juristien/kansainvälisen politiikan tutkijoiden ongelmia?' Toivottavasti olen täysin epäonnistunut yrityksissäni harjoittaa ennakkoivaa ajatustenlukemista, sillä näin suppeasti nyt käsiteltävää asiaa ei luonnollisestikaan tulisi nähdä. Joskin kysymyksessä ovat monasti voittopuolisesti taloudelliset tai juridiset seikat ja vaikka tarkastelun kohteena on osittain maan rajojen ulkopuolelta operoiva kansainvälinen toimija niin perimmäältään ongelmat heijastuvat myös ja nimenomaan yksittäisten kansallisvaltioiden poliittiseen, taloudelliseen ja kulttuuriseen suvereniteettiin. Kysymys on siis valtio-opin perinteisestä tutkimuskohteesta, vallasta, valtion tasolla.

Jos politologit eivät tällä alueella ole asiantuntijoita niin ketkä sitten?³⁰ Ongelman ilmeinen monitieteisyys tekee asian lähestymisen luonnollisesti vai-
vaa vaativaksi eikä tietynlainen poliittinen arkaluontoisuuskaan tuntune
oikein houkuttelevalta. Mutta näidenhän ei pitäisi vaikuttaa tutkimuskohteen
valintaan, jos asia muuten on ilmeisen relevantti?³¹

LÄHDEVIITTEET

1 Pitkänen Heikki, Ulkomaiset omistussuhteet Suomen teollisuudessa. *Esitelmä Teollisuusliiton seminaarissa monikansallisista liikeyrityksistä*, 11.—13. 6. 1974.

2 Kääriäinen Kurt, Relander Martin, Ramm-Schmidt Christian & Sundholm Gert, Utländska företag i Finland — en kartläggning. *Svenska Handelshögskolans publikationer*, serie C, Helsingfors 1972. Suomen Pankin tuoreempien tietojen mukaan monikansalliset yritykset työllistivät vuonna 1972 noin 37 000 suomalaista. Esitettyjen luku-
jen ero selittyy osin luonnollisella kasvulla osin laskentaperusteiden eroavaisuuksilla.

3 Tässä yhteydessä emme puutu sinänsä keskeiseen käsitteenmäärittelyongelmaan. Asiaa koskevassa kirjallisuudessa esiintyviä termejä ovat mm. transnational, multi-
national, international, foreign jne.

4 Kääriäinen ym., mt. s. 37. Monikansallisena yrityksenä pidettiin yritystä, joka
kuuluu vähintään kuudessa maassa operoivaan konserniin.

5 Ibid. appendix 11.

6 Ibid. appendix 11.

7 Ibid. s. 38.

8 *Helsingin Sanomat* 24. 12. 1974. Luvut ovat sveitsiläisestä talouslehdessä *Visio-
nista*. Nykytilanne on suurin piirtein samanlainen kuitenkin siten, että öljy-yhtiöt ovat
kasvattaneet voimakkaasti liikevaihtoaan autoteollisuuden kärsiessä taloudellisen laman
seurauksista (esim. Exxon on nyt liikevaihdoltaan suurempi kuin General Motors).

9 *Talouselämä* 23/1975, ss. 46—53 ja s. 75. Tarkastelussa eivät olleet mukana raha-
laitokset eivätkä Alko ja Valtionrautatiet. Emämaa määräytyy sen mukaan, minkä
maan kansalaisilla on yli 50 % osakekannasta omistuksessaan.

10 *Suomen pankit ja osakeyhtiöt*, Helsinki 1973, s. 423.

11 *Talouselämä* 23/1975, ss. 46—53.

12 *Talouselämä* 10/1972, s. 25.

13 Tiedot Oy Esso Ab:ltä sekä Öljyalan keskusliitosta.

14 Ks. esim. *Talouselämä* 23/1975, s. 78 ja *Veckans Affärer* 3. 8. 1972. Suuren voiton
ilmoittaminen voidaan tosin tulkita tietynlaiseksi rahellisyudeksi yhtiön taholta.

15 Tunnetuimmat esimerkit löytynevät Latinalaisesta Amerikasta — muualtakin
kuin Chilestä.

16 Ks. esim. *Helsingin Sanomat* 14., 19. ja 22. 7. 1975.

17 Ks. esim. ehdotusta uudeksi osakeyhtiölaiksi *Komiteanmietintö* 1969: A 20.

18 Esimerkiksi Suomen useiden valtioiden kanssa solmimat kaksinkertaisen vero-
tuksen estävät sopimukset *de facto* rajoittavat suomalaisen lainsäädännön kehittämistä
tältä osin.

19 Laki elinkeinon harjoittamisen oikeudesta, 1919/122. Aihetta käsittelevästä
lainsäädännöstä ks. Reinikainen Veikko, Näkökohtia ulkomaalaisen oikeudesta liiketoi-
minnan perustamiseen Suomessa. *K.O.P., Taloudellinen katsaus* 3/1964, ss. 183—202.
Oheisen artikkelin kirjoittamisen jälkeen on ilmestynyt muun muassa lainsäädäntöä

käsittelevältä osaltaan ajanmukaisempi selvitys: Aintila Heikki, Ulkomaisessa omistuksessa oleva yritystoiminta Suomessa, *Taloudellinen suunnittelukeskus*, Helsinki 1975.

²⁰ Laki osakeyhtiöistä, 1895/22.

²¹ Laki ulkomaalaisten sekä eräiden yhteisöjen oikeudesta omistaa ja hallita kiinteätä omaisuutta ja osakkeita, 1939/219.

²² Laki osakkeita koskevista välikäsisuhteista, 1939/224.

²³ Ehkä viimeisin esimerkki tämänsuuntaisista pyrkimyksistä on valtioneuvoston syyskuussa 1975 asettama toimikunta, jonka tehtäviin kuuluu kansainvälisten yritysten ja erityisesti monikansallisten yritysten verotusta koskevien säädösten kehittämismahdollisuuksien selvittäminen. Todettakoon myös yleisemmin se seikka, ettei Suomen laki puhu erikseen monikansallisista yrityksistä vaan ulkomaisista henkilöistä, yrityksistä ja yhteisöistä.

²⁴ Ks. van Gerven Walter, Twelve Years of EEC Competition Law (1962—1973) Revisited. *Common Market Law Review*, vol. II, n:o 1, February 1974, ss. 38—61.

²⁵ Asiaa koskeva laki astui voimaan vuonna 1967. Lain mukaan ulkomainen osuus ei saa ylittää 49 %.

²⁶ Esitettävien tietojen lisäksi ks. tarkemmin Kääriäinen ym. mt. ss. 40—49.

²⁷ Ks. esim. Dubois Jean Pierre, Multinational Enterprises and Collective Bargaining at International Level — the Legal Means for Building Trade Union Countervailing Power. *Common Market Law Review*, vol II, n:o 2, May 1974, ss. 141—170; sekä Levinson Klas & Sandén Peter, *Kapitalets international*, Lund 1972.

²⁸ Ks. Linnola Paavo, Elektroniikka-alan omavaraisuutta voidaan lisätä. *Talouselämä* 26/1974, ss. 20—26. Esimerkiksi terästeollisuuden kertakäyttöisten termoelementtien kulutus edellyttää lähes jatkuvaa tuontia.

²⁹ Kansainvälinen yhteistyö on tapahtunut pääasiassa Y.K:n puitteissa; ks. esim. Multinational Corporations in World Development, *United Nations, Department of Economic and Social Affairs, ST/ECA/190*, New York 1973.

³⁰ Erään ilmeisen hedelmällisen viitekehyksen valta-analyysille tarjoaa Johan Galtung, joka tunkeutuu paljolti sellaisiin puoliklassikkoihin kuin P. Sorokin, A. Etzioni ja H. Morgenthau; ks. Galtung Johan, *Euroopan yhteisö — uusi supervalta*, Helsinki 1973.

³¹ Asian relevanttius todettiin useaan otteeseen Suomen UNESCO-toimikunnan Helsingissä 3.—4. 10. 1975 järjestämässä monikansallisia liikeyrityksiä käsitelleessä tutkimusseminaarissa (jonka esitelmät tullaan julkaisemaan lähitulevaisuudessa). Seminaarin yhteenvedossa korostetaan, paitsi tutkimuksenteon tärkeyttä ja sitä vaavaavaa hajanaisuutta, myös tutkijoiden välisen yhteistyön ja tiedonkulun kehittämistä.